

Protocol lees- en spelling begeleiding en dyslexie

Inhoud

	pagina
Inleiding.....	3
Onderkenning.....	4
Onderwijs.....	5
Signalering.....	8
Aanpak.....	15
Onderzoek en behandeling.....	18
Begeleiding.....	20
Compensatie en dispensatie.....	22
Remediërend materiaal.....	24

Bijlagen

1. Sleutelvaardigheden
2. Lijst zorgaanbieders
3. Voorbeeld formulier dyslexieprotocol
4. Remediërende materialen op De Malelande
5. Hulpkaart lezen/spelling

Inleiding

Lees- en spellingproblemen en dyslexie zijn actuele onderwerpen waar we als basisschool veel mee te maken hebben. Niet alleen ondervindt een aantal leerlingen problemen op het gebied van lezen, spellen of beide, ook ouders en leerkrachten zijn betrokken bij de vaak intensieve begeleiding die het met zich meebrengt. Moeite met lezen en schrijven heeft grote invloed op het functioneren. Het is van belang om problemen op het gebied van lezen en spelling zo vroeg mogelijk te signaleren, zodat een eventuele diagnose tijdig kan worden gesteld en passende behandeling kan worden opgestart.

Op De Malelande zijn we, net als in de huidige maatschappij, de hele dag bewust en onbewust bezig met lezen en schrijven. Het is daarom van belang voor alle betrokkenen een helder beleid te beschrijven van de visie die we uitdragen als basisschool en de stappen die we nemen in het proces van lees- en spellingonderwijs. Dit protocol gaat over de onderkenning, signalering, diagnostisering, begeleiding en behandeling van lees- en spellingproblematiek.

Dit protocol is tot stand gekomen na intensieve communicatie met teamleden, ouders en leerlingen.

Leidend voor dit protocol zijn de richtlijnen van het Masterplan Dyslexie en het Expertisecentrum Nederland.

Team De Malelande

Onderkenning

Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau (Stichting Dyslexie Nederland, 2008).

Wanneer er sprake is van dyslexie, is er sprake van hardnekkigheid. Deze hardnekkigheid dient over een langere periode te worden aangetoond. Er kan niet aan de hand van een eenmalige toets worden vastgesteld dat er sprake is van dyslexie. Wanneer ondanks extra inspanning, remediëring en intensieve begeleiding niet of nauwelijks sprake is van verbetering van de lees- en spellingvaardigheid, is er sprake van hardnekkigheid. Daarnaast dient een achterstand ten opzichte van leeftijdsgenoten vastgesteld zijn. Vaak wordt een achterstand geheel of gedeeltelijk ingehaald wanneer een periode van extra hulp wordt geboden. Bij kinderen met dyslexie blijft altijd een achterstand bestaan, ook na geboden hulp. Dyslexie blijft een probleem dat een leven lang aanwezig is en in veel gevallen effect heeft op het dagelijks leven.

Dyslexie heeft een sterk genetische component waarbij verschillende genen een rol spelen. Daarmee is niet bepaald dat dyslexie zich automatisch ontwikkelt bij een kind wanneer een of beide ouders dyslexie heeft. Er is echter wel een verhoogde kans aanwezig. Daarentegen kunnen ook kinderen zonder dyslexie in een familie dyslexie ontwikkelen.

Ook dient rekening gehouden te worden met de mogelijkheid dat het kind sterker in beelden denkt. Kinderen die meer visueel en/of gevoelsmatig zijn ingesteld, kunnen dyslexie ontwikkelen. Ook hierin kan erfelijkheid meespelen. De leerbehoeften van deze kinderen zijn anders dan die van kinderen die hoofdzakelijk in woorden denken.

Onderwijs

Leerkrachten zijn op De Malelande degenen die lees- en spellingonderwijs geven. Het zijn ook de mensen die problemen op dit vlak opmerken en in samenspraak met de intern begeleider passende (extra) begeleiding bieden. Om een goed en duidelijk beeld te geven van de stappen die in dit proces dienen te worden genomen worden het continuüm van zorg (Struiksma, 2005) en het onderwijscontinuüm (Struiksma & Rurup, 2008) gehanteerd. Hierin wordt in stappen beschreven hoe het onderwijs aan leerlingen met lees- en/of spellingproblematiek en de begeleiding gedefinieerd dient te worden.

Zorgniveau	Onderwijscontinuüm	Continuüm van zorg	Wie?	Hulp op dit niveau
Niveau 1	Basisarrangement	Goed lees- en spellingonderwijs in klassenverband 1. Kwaliteit instructiegedrag en klassenmanagement 2. Juist gebruik van effectieve methodes voor lezen en spellen 3. Gebruik leerlingvolgsysteem	Groepsleerkracht	Goed lees- en spellingonderwijs met aandacht voor verschillen in leerbehoeften. Hier kan aandacht voor kinderen die meer visueel denken al van invloed zijn (taalgebruik, woordbeeld)
Niveau 2	Intensief arrangement	Extra zorg in de groepssituatie door uitbreiding van instructie- en oefentijd 4. Vaststellen van potentiële uitvallers en aanpak binnen de klas.	Groepsleerkracht	Intensivering van Lees –en/of spellingonderwijs door uitbreiding van instructie- en oefentijd, , indien van toepassing ook met betrekking tot woordbeeld
Niveau 3	Zeer intensief arrangement	Specifieke interventies ondersteund en/of uitgevoerd door de leesspecialist in de school 5. Vaststellen leerlingen met ernstige lees- en/of spellingproblemen en instructie individueel of in kleine groepjes 6. Vaststellen van achterstand en hardnekkigheid: vermoeden dyslexie	Groepsleerkracht en/of leesspecialist	Verdere intensivering van het lees- en spellingonderwijs door inzet van specifieke interventies.
Niveau 4	Zeer intensief arrangement + zorg	Diagnostiek en behandeling in zorginstituut 7. Vaststellen van dyslexie (psychodiagnostisch onderzoek) 8. Gespecialiseerde dyslexiebehandeling	Externe behandelaar	Externe behandeling, afhankelijk van behoefte van het kind.

Zorgniveau 1

Ten eerste is het van belang dat er op school goed onderwijs in klassenverband wordt aangeboden. Het gaat hier om aantoonbaar kwalitatief goed onderwijs. Voorwaarden voor het geven van goed onderwijs zijn goed instructiegedrag en goed klassenmanagement. Worden er effectieve methodes gebruikt? Wordt er voldoende tijd aan lezen en spelling besteed? Wordt de ontwikkeling systematisch gevolgd aan de hand van toetsen en observaties? Wordt er aandacht gegeven aan meer visueel ingestelde leerlingen door middel van woordkeus, extra beeldende oefenmaterialen, meer verwerkingstijd?

Zorgniveau 2: Intensivering - extra instructie- en oefentijd

Er zijn altijd leerlingen in een klas die onvoldoende oppikken van het klassikale onderwijsaanbod. Het is daarom belangrijk dat er adequate differentiatie van het onderwijs plaatsvindt. Er wordt extra hulp geboden, met name voor de 25% zwakste lezers en spellers (leerlingen die scoren op D- of E-niveau). Dit betekent dat er extra effectieve leertijd wordt ingericht voor deze leerlingen. Deze leerlingen ontvangen bovenop de basisinstructie en verwerking zorg op niveau 2: intensivering van het onderwijs door uitbreiding van instructie- en oefentijd. Voorbeelden van begeleiding op zorgniveau 2 worden gegeven in het hoofdstuk Begeleiding.

Zorgniveau 3: Verdere intensivering - inzet specifieke interventies

Sommige leerlingen hebben naast verlengde instructie en begeleidde inoefening ook intensieve begeleiding in een kleine groep of individueel nodig. Het gaat hier om de ongeveer 10% zwakste lezers (leerlingen die scoren op E-niveau). Deze leerlingen krijgen bovenop zorg op niveau 1 en 2, zorg op niveau 3: verdere intensivering door de inzet van specifieke interventies. Voorbeelden van begeleiding op zorgniveau 3 worden gegeven in het hoofdstuk Begeleiding.

Zorgniveau 4: Diagnostiek en behandeling in zorginstituut

Het gaat hierbij om leerlingen die een dusdanige achterstand hebben dat diagnostiek en behandeling in een zorginstituut nodig is. De school verwijst samen met ouders leerlingen door naar de zorg wanneer er een vermoeden van dyslexie bestaat. De school levert voldoende informatie aan wanneer er psychodiagnostisch onderzoek naar dyslexie uitgevoerd moet worden. Er is afstemming tussen begeleiding (school) en behandeling (zorg). Dit valt onder zorgniveau 4: externe begeleiding.

Wanneer wordt er besloten om de ontwikkeling van een leerling te volgen aan de hand van het protocol?

Op het moment dat een leerling op zorgniveau 2 wordt begeleid (intensief arrangement) en de leerkracht concludeert na één evaluatiemoment (van hoofdmeting tot tussenevaluatie in het groepsplan of andersom) dat de leerling niet terug is op groepsniveau (zorgniveau 1, basisarrangement) wordt besloten om de betreffende leerling te volgen aan de hand van het dyslexieprotocol. Bijlage 3 toont een voorbeeld van het formulier dat hierbij gebruikt wordt. Het document wordt ieder leerjaar gebruikt en gekoppeld aan ParnasSys. Binnen de kleutergroepen zal het formulier worden gebruikt wanneer er sprake is van een leerling met dyslexie in de familie en/of uitval op de bij **signalering** genoemde toetsen.

Wanneer een diagnose dyslexie wordt gesteld zal een leerling niet meer worden gevolgd door het dyslexieprotocol. De betreffende leerling mag uiteraard wel gebruik maken van de compenserende en dispenserende mogelijkheden (gebruik maken van de hulpkaart) binnen de Malelande. Dit zal op het moment van de diagnose met de ouders van de leerling en de leerling zelf worden besproken. In overleg met eventuele externen (praktijk voor remedial teaching) dienen goede afspraken te worden gemaakt over de af te nemen toetsen, zodat dit niet dubbel wordt gedaan. Uitslagen van Cito toetsen die extern worden afgenomen kunnen worden overgenomen in het leerlingvolgsysteem van de school. De handelingsadviezen die door externen worden gegeven worden besproken met De Malelande. In dit overleg bepaalt de school welke adviezen kunnen worden gerealiseerd in de begeleiding aan de betreffende leerling.

Alle leerlingen die door het dyslexieprotocol worden gevolgd worden centraal geregistreerd. Dit document wordt door de intern begeleiders van de school beheerd. Daarnaast wordt in ParnasSys in de leerlingenkaart vermeld dat de leerling wordt gevolgd met het dyslexieprotocol.

Signalering

Signaleren is één van de belangrijkste stappen in het proces van lees- en spellingbegeleiding. Het is van belang om dyslexie in een zo vroeg mogelijk stadium te (h)erkennen, omdat de hersenen op jonge leeftijd nog sterk beïnvloedbaar zijn en om achterstand en frustratie te voorkomen. Van elke leerling wordt de lees- en spellingontwikkeling nauwkeurig bijgehouden om goed te kunnen inspelen op de onderwijsbehoefte op dit gebied. Op vaste momenten in het jaar gaat de leerkracht na of de gestelde doelen behaald zijn en het onderwijsaanbod toereikend is. Wanneer een leerling op De Malelande wordt aangemeld, is op het aanmeldingsformulier ruimte om aan te geven of dyslexie in de familie voorkomt. Het is een belangrijke voorspeller voor een mogelijke latere diagnose. Naast de nu volgende gegevens over de rol van de school is het ook van belang dat ouders van een kind met lees- en/of spellingproblematiek thuis regelmatig oefenen en een actieve rol spelen in de begeleiding van hun kind.

Binnen de lees- en spellingontwikkeling spelen verschillende vaardigheden een rol. In bijlage 1 wordt uiteengezet welke sleutelvaardigheden belangrijk zijn van groep 1 t/m 8 die door middel van toetsen zichtbaar kunnen worden gemaakt.

Het signaleren van leesproblemen op school kan door de afname van toetsen en observaties.

Criteria voor doorverwijzing

Bij de invoering van de vergoedingsregeling dyslexie in 2009 is bepaald welke leerlingen voor deze regeling in aanmerking komen. Er zijn criteria vastgesteld waarmee onderwijs en zorg bij doorverwijzing rekening moeten houden. De school moet de ernst van de lees-/spellingproblemen onderbouwen; de diagnosticus stelt vervolgens vast of er inderdaad sprake is van ernstige dyslexie. Het onderwijs onderbouwt de ernst van het lees-/spellingprobleem door aan te tonen dat er op 3 achtereenvolgende meetmomenten sprake is van een ernstige achterstand ondanks intensivering van begeleiding gedurende twee perioden. Concreet betekent dat het volgende:

- De school toont aan goed onderwijs en intensieve begeleiding geboden te hebben die voldoet aan kenmerken van effectief onderwijs en handelen.
- De school toont aan dat een leerling zeer lage lees- en spellingscores behaalt op 3 achtereenvolgende metingen, ondanks het geboden onderwijs en de intensieve begeleiding.

Het traject dat in het onderwijs wordt doorlopen, wordt hierna in een schema weergegeven. Vanaf groep 3 start het formele leesonderwijs en volgt de leerkracht de lees- en spellingontwikkeling van de leerlingen. Zodra de leerkracht vaststelt (hoofdmeting 1) dat een leerling uitvalt op een lees- en spellingtaak (bijvoorbeeld op de DMT) wordt de begeleiding in het onderwijs geïntensiveerd; er wordt begeleiding op minimaal zorgniveau 2 gegeven. Leerlingen die tot de zwakste 20-25% van de lezers behoren (V-score of lage D + E-score) komen in elk geval in aanmerking voor deze extra begeleiding van de leerkracht. Het gaat dus niet alleen om de allerswakste lezers (de V-minscore of E-score), maar ook om die leerlingen die aan extra ondersteuning behoefte hebben om het lees-/spellingonderwijs in de klas te kunnen blijven volgen. Leerlingen kunnen al voor extra begeleiding in aanmerking komen na het eerste meetmoment in groep 3 (januari/februari) maar ook later in groep 3 (mei/juni), groep 4 of later. De leerkracht houdt een vinger aan de pols gedurende deze eerste periode. Er vindt eventueel een extra tussenmeting plaats om te bepalen hoe de leesontwikkeling van de leerling verloopt.

Bij de eerstvolgende hoofdmeting (hoofdmeting 2) wordt opnieuw gekeken hoe de leerling presteert ten opzichte van de norm. Er wordt bepaald of begeleiding op zorgniveau 2 en 3 nodig is. Bij leerlingen die tot de zwakste 20-25% van de lezers behoren (V-score of lage D + E-score) wordt de begeleiding door de leerkracht op zorgniveau 2 voortgezet. Als de leerling ondanks de extra begeleiding in de voorgaande periode opnieuw ernstige leesuitval laat zien en tot de zwakste 10% behoort (E-score of V-(min)score), komt de leerling bovendien in aanmerking voor zeer intensieve begeleiding op zorgniveau 3. Na een periode van 10 à 12 weken vindt er een tussenmeting plaats. Deze meting is voor schoolintern gebruik: de meting laat zien of de extra begeleiding effect heeft

gehad. Moet de begeleiding worden voortgezet en/of moet de begeleiding worden bijgesteld? Omdat

de toetsen niet voor dit moment zijn genormeerd, kunnen de scores alleen worden vergeleken met de scores van het vorige meetmoment (hoofdmeting 2). Zo kan worden bepaald of de leerling zich ontwikkelt en of er verbetering is. Eventueel kan de begeleiding worden bijgesteld voor de volgende interventieperiode. Na deze periode van zeer intensieve begeleiding vindt opnieuw een hoofdmeting (hoofdmeting 3) plaats. Op basis van de (genormeerde) toetsgegevens op de drie hoofdmetingen en de effecten van onderwijs en de extra geboden begeleiding, kan ervoor gekozen worden een leerling door te verwijzen naar de zorg voor diagnostiek en behandeling.

Voor doorverwijzing naar de zorg komen alleen de leerlingen in aanmerking die op alle 3 hoofdmetingen een zeer lage score hadden (zie schema hieronder). Er zal niet bij alle leerlingen die extra begeleiding op school krijgen, aanleiding zijn om ze door te verwijzen. Het gaat alleen om de leerlingen bij wie sprake is van (zeer) ernstige lees-/spellingachterstand en didactische resistentie. Bij leerlingen met minder ernstige lees-/spellingproblemen heeft de school de taak de lees- en spellingontwikkeling met onderwijs en extra ondersteuning te optimaliseren.

Actie	Toelichting	Vervolgactie onderwijs en begeleiding
Hoofdmeting 1	Afname van gestandaardiseerde/genormeerde toetsen op de hiervoor geschikte momenten	Effectief leesonderwijs op zorgniveau 1. In elk geval krijgen leerlingen die tot de zwakste 20-25% behoren extra begeleiding op minimaal zorgniveau 2.
(tussenmeting)	Eventueel vindt er een tussenmeting plaats	
Hoofdmeting 2	Afname van gestandaardiseerde/genormeerde toetsen op de hiervoor geschikte momenten	Effectief leesonderwijs op zorgniveau 1. In elk geval krijgen leerlingen die tot de zwakste 20-25% behoren extra begeleiding op minimaal zorgniveau 1 en 2. Leerlingen die tot de zwakste 10% behoren, krijgen begeleiding op zorgniveau 1, 2 en 3.
Tussenmeting	Na een periode van 10-12 weken intensieve begeleiding vindt er een tussenmeting plaats. Ruwe scores en vaardigheidsscores van een leerling worden vergeleken met de scores van hoofdmeting 2 om het effect van de begeleiding te bepalen.	Voortzetting van de (extra) begeleiding op zorgniveau 1,2, en 3 met eventuele aanpassingen.
Hoofdmeting 3	Afname van gestandaardiseerde/genormeerde toetsen op de hiervoor geschikte momenten	Bepaald wordt welke begeleiding een leerling vervolgens nodig heeft op school en of een leerling voor doorverwijzing naar de zorg in aanmerking komt.
Doorverwijzing?	Een leerling komt voor doorverwijzing naar de zorg in aanmerking als: <ul style="list-style-type: none"> 1. De scores op de 3 hoofdmetingen waren: <ul style="list-style-type: none"> - Lezen: V- (min) score of E score (laagste 10%) OF - Lezen: V-score of lage D score (laagste 20%) 	Ook tijdens en na de behandeling in de zorg krijgen leerlingen extra begeleiding. Hoe de leerling in het onderwijs kan worden begeleid wordt afgestemd met de zorginstelling.

	<ul style="list-style-type: none"> - Spelling: V-(min) score of E score (laagste 10%). 2. Begeleiding op alle zorgniveaus voldeed aan kenmerken van effectief handelen. 	
--	---	--

NB: De hoofdmetingen vinden plaats in januari/februari en mei/juni. De tussenmeting in oktober/november of april. De eerste meting waarop een leerling leesuitval laat zien, geldt als hoofdmeting 1. Dit kan halverwege groep 3, eind groep 3 of later zijn.

Een school mag een leerling doorverwijzen naar de gezondheidszorg als hij tot de zwakste 10% behoort bij het lezen, of als hij tot de zwakste 16% bij lezen én de zwakke 10% bij spelling behoort (www.steunpuntdyslexie.nl). Zoals hierboven beschreven staat, gaat men, voor de diagnose dyslexie binnen het vergoede traject, er vooral van uit dat dyslexie een leesprobleem is. Wanneer een leerling uitsluitend zwakke resultaten heeft binnen spelling, kan er wel degelijk sprake zijn van dyslexie. Het onderzoek en de behandeling vallen echter in die gevallen niet onder de vergoede zorg. Ouders dienen dan de kosten van het onderzoek en de behandeling zelf te dragen.

Groep 1-2

Binnen de kleuterbouw is observatie een middel om na te gaan of de belangstelling voor woorden en letters zich voldoende ontwikkelt.

Groep 1: Belangrijke observatiepunten in groep 1 zijn boekoriëntatie en verhaalbegrip.

Bij boekoriëntatie kijkt de leerkracht bijvoorbeeld of de kleuter begrijpt dat illustraties en tekst samen een verhaal vertellen, weet dat een boek van voor naar achteren gelezen wordt en dat je vragen over een boek kunt stellen.

Bij verhaalbegrip kijkt de leerkracht of een kleuter de 'taal' van voorleesboeken begrijpt. Kent het bijvoorbeeld de opbouw van een verhaal, kan het halverwege het verhaal voorspellingen doen over het verdere verloop, kan het kind het verhaal navertellen of naspelen?

Groep 2: In groep 2 zijn taalbewustzijn en letterkennis belangrijke observatiepunten.

Bij taalbewustzijn gaat het bijvoorbeeld om de vraag of kinderen woorden in klankgroepen kunnen verdelen (kin-der-wa-gen), of ze eindrijm (pan rijmt op Jan) en beginrijm kunnen herkennen en toepassen (Kees en Kim beginnen allebei met een 'k') en of ze woorden in fonemen kunnen verdelen (p-e-n).

Bij letterkennis gaat het erom of een leerling de letter kan herkennen, benoemen en de koppeling tussen een klank en letter kan maken (bijvoorbeeld bij schrijven of stempelen).

De volgende kenmerken kunnen worden genoemd als mogelijke voorspellers voor lees- en spellingproblemen:

	Signaal
Genetische factoren	Er komt dyslexie in de familie voor
Taal en spraakontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling heeft bijvoorbeeld problemen met de uitspraak van bepaalde klanken, heeft moeite met het maken van goede zinnen en/of heeft een kleine woordenschat.
Fonologisch en fonemisch bewustzijn	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling heeft moeite met één of meer van de onderstaande activiteiten: • Auditieve analyse: het 'hakken' van gesproken woorden in kleinere stukjes (letters of lettergrepen). • Auditieve synthese: het 'plakken' van losse klanken of lettergrepen tot een gesproken woord. • Foneemmanipulatie: het verklanken van een woord als bepaalde klanken worden weggelaten of toegevoegd. Bijvoorbeeld: als we van het woord 'been' de /b/ weghalen, welk woord houden dan over?

	<ul style="list-style-type: none"> • Foneemidentificatie: het herkennen van een bepaalde klank in een woord. Bijvoorbeeld: op welk plaatje zie je een woord dat begint met de 'b' van 'boek'?
Letterkennis	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling heeft moeite met het onthouden van letter-klankkoppelingen.
Benoemsnelheid	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling heeft moeite met het zo goed en snel mogelijk benoemen van een reeks letters, kleuren of afgebeelde objecten.
Nonwoord repetitie	<ul style="list-style-type: none"> • De leerling vindt het moeilijk om onzinwoorden correct na te zeggen.

Naast bovengenoemde kenmerken kan er ook sprake zijn van:

- Niet begrijpen van complexe vragen, terwijl de leerling het antwoord wel weet.
- Moeite met het onthouden of ophalen van namen uit het geheugen.
- Moeite met het ophalen van dagen van de week, maanden van het jaar etc.
- Problemen met het ordenen van objecten.
- Woordvindingsproblemen.
- Onrustig gedrag, vluchtgedrag of, in meer of mindere mate, sprake van gedragsproblematiek, veroorzaakt door een gevoel van onvermogen.
- Geen vanzelfsprekendheid zien in het werken van links naar rechts en van boven naar beneden.

Toetsen

Gedurende het schooljaar worden Cito toetsen afgenomen op het gebied van lezen en spelling. De Cito Taaltoets wordt in groep 2 in januari en juni afgenomen en bevat de volgende onderdelen:

- Passieve woordenschat
- Kritisch luisteren
- Klank en rijm
- Eerste en laatste woord
- Auditieve synthese
- Schriftoriëntatie

Wanneer een leerling op een Cito toets op een individueel onderdeel een score IV of V behaalt of uitvalt ten opzichte van de gehele groep, wordt het onderwijsaanbod aangescherpt en geïntensiveerd; het onderwijs wordt aangepast naar zorgniveau 2. Dit wordt beschreven in het groepsplan.

Daarnaast wordt bij de kleuters uit groep 2 de Kleuter Risico Screening (KRS) tweemaal per jaar afgenomen. Hierbij komen de volgende onderdelen aan bod:

- Letters benoemen
- Snel benoemen van eenvoudige primaire kleuren
- Beginklank/fonemisch bewustzijn
- Invented spelling

De resultaten van de leerlingen worden vergeleken met het groepsgemiddelde. Indien een leerling vervolgens opvalt, wordt het onderwijsaanbod aangepast. Mogelijk worden leerlingen hierbij geclusterd en krijgen zij de voorschotbenadering. Het gaat hier om instructie in een klein groepje in foneembewustzijn gecombineerd met instructie op het vlak van klanktekenkoppelingen. (koppeling van klanken aan letters). Verder is het gericht op het uitlokken van invented spelling (de lln. bedenkt zelf hoe je een woord moet schrijven). Door deze zogenaamde 'risicokleuters' een voorschot te geven op de leesontwikkeling, kunnen zij met meer kansen en meer zelfvertrouwen aan groep 3 beginnen. Een en ander wordt ook beschreven in het groepsplan.

Observaties tonen in hoeverre de ontwikkeling van talige vaardigheden is gevorderd. Gedurende het schooljaar wordt aan de hand van het observatiesysteem KJK! bij de kinderen van groep 1 en 2 geobserveerd in hoeverre diverse vaardigheden zijn ontwikkeld:

- Visuele waarneming
- Auditieve waarneming
- Mondelinge taalontwikkeling
- Beginnende geletterdheid

Ook uit de resultaten van de observaties kunnen aanpassingen in het lesprogramma voortvloeien. Dit wordt eveneens beschreven in het groepsplan.

Groep 3

In groep 3 wordt de ontwikkeling van de leerling periodiek gevolgd met het leerlingvolgsysteem. Kinderen met leesproblemen hebben moeite met het omzetten van een geschreven letterreeks in een corresponderende klankcode. De volgende strategieën worden doorgaans gehanteerd (of een combinatie ervan):

Spellende leesstrategie

Spellend lezen, het letter voor letter verklanken van een woord, is een bruikbare strategie in het aanvankelijk leesproces. Bij de meeste leerlingen maakt spellend lezen na de eerste periode in groep 3 plaats voor vlot en vloeiend lezen. Er zijn echter leerlingen die een spellende leesstrategie blijven gebruiken. Deze strategie leidt tot een traag leestempo en vaak ook een beperkte accuratesse.

Radende leesstrategie

Een leerling die een radende leesstrategie hanteert, leest niet precies wat er staat maar probeert te gissen naar het juiste woord door gebruik te maken van voorkennis, illustraties bij de tekst en de context van het verhaal. Deze manier van lezen leidt vaak tot veel leesfouten. Ook hier kan een leerling de voorkeur hebben voor een meer visuele leerstijl.

De volgende kenmerken kunnen worden genoemd als mogelijke voorspellers voor lees- en spellingproblemen:

Vaardigheid	Signaal
Fonemisch bewustzijn	<ul style="list-style-type: none"> • Analyseren van woorden ('hakken') in losse klanken verloopt traag en/of foutief. • Samenvoegen van losse klanken tot een woord ('plakken') verloopt traag en/of foutief. • Aangeven van de positie van een klank in een woord lukt niet of verloopt moeizaam. • Her-synthetiseren van een woord als bepaalde klanken worden weggelaten of toegevoegd lukt niet of verloopt moeizaam.
Letterkennis	<ul style="list-style-type: none"> • Letters worden traag en/of foutief benoemd.
Lezen	<ul style="list-style-type: none"> • Woorden worden traag en/of fout gelezen. • Lang spellend lezen of vroeg radend lezen. • Lezen van teksten verloopt niet vloeiend. • Verwisselen van de lidwoorden (leidt daarna tot fouten in meervoud/enkelvoud)
Spellen	<ul style="list-style-type: none"> • Woorden worden traag en/of fout gespeld. • Kennis van spellingregels en -patronen wordt niet goed toegepast. • Schrijfactiviteiten worden moeizaam/traag uitgevoerd. • Spellingregels worden niet/moeizaam geautomatiseerd. • Fouten worden niet gecorrigeerd door de leerling zelf.

Daarnaast kan onrustig gedrag, vluchtgedrag of, in meer of mindere mate, sprake van gedragsproblematiek, veroorzaakt door een gevoel van onvermogen, zichtbaar zijn.

In groep 3 vormt ieder toets-moment een mogelijk startpunt voor behandeling en extra begeleiding van een leerling. Signaleert de school dat de taalontwikkeling achterblijft, dan zal gestart worden met extra begeleiding.

Toetsen

De volgende toetsen worden gedurende het schooljaar (januari en juni) op individuele basis afgenomen:

- Cito AVI
- Cito DMT
- Cito Begrijpend Luisteren
- Cito Spelling

Binnen de methode Veilig Leren Lezen (VLL) wordt in november afgenomen:

- de lettertoets
- het fonemendictee
- syntheseswoorden
- wisselwoorden
- zinnenlezen

- fonementoets en het grafemendictee (januari)

Daarnaast geeft een goede observatie van werkhouding, motivatie, taakuitoefening en concentratie veel aanvullende informatie over het functioneren van de leerling.

Groep 4 t/m 8

In deze groepen wordt de ontwikkeling van de leerling ook periodiek gevolgd met het leerlingvolgsysteem.

De problemen die eerder zijn genoemd bij de groepen 1, 2 en 3 kunnen in ernstiger mate voorkomen in de groepen 4 t/m 8. Er worden steeds hogere eisen gesteld aan de vaardigheden op lees- en spellinggebied. Leesproblemen kunnen zorgen voor een laag leestempo, zoals bij zaakvakken waarbij veel gelezen moet worden. Deze kinderen krijgen vaak een hekel aan (hardop) lezen en kunnen vermijdingsgedrag vertonen. Spellingproblemen komen vaak tot uiting in vrije spellingopdrachten. Ook hier kan de leerling de voorkeur hebben voor een meer visuele leerstijl.

De volgende kenmerken kunnen worden genoemd als mogelijke voorspellers voor lees- en spellingproblemen:

Vaardigheid	Signaal
Lezen	Woorden worden traag en spellend gelezen. Woorden worden radend gelezen. Woorden worden fout gelezen (bijv. delen van woorden weglaten of woorden die hetzelfde klinken door elkaar halen). Lezen van teksten verloopt niet vloeiend. (Stil)lezen van teksten bij andere vakken verloopt traag. Vermijdingsgedrag bij en/of een hekel aan hardop lezen.

Spellen	<p>Woorden worden fout gespeld: verkeerde klank-letterkoppelingen, weglaten, verwisselen of toevoegen van letters, medeklinkerreductie ('schr' wordt 'sch'), weglaten van lettergrepen, omdraaien van lettergrepen of -groepen et cetera.</p> <p>Woorden worden traag gespeld.</p> <p>Kennis van spellingregels en -patronen wordt niet goed toegepast.</p> <p>Schrijfactiviteiten worden moeizaam/traag uitgevoerd.</p> <p>Spellingregels worden niet/moeizaam in schrijfactiviteiten toegepast.</p> <p>Fouten worden niet gecorrigeerd door de leerling zelf.</p> <p>Geen inzicht in de opbouw van het spellingsysteem</p>
---------	--

Daarnaast kan onrustig gedrag, vluchtgedrag of, in meer of mindere mate, sprake van gedragsproblematiek, veroorzaakt door een gevoel van onvermogen, zichtbaar zijn.

Toetsen

In januari en juni wordt de Cito AVI, DMT, Begrijpend Lezen en Spelling afgenomen. In groep 8 (zowel in januari als in juni) en in juni van groep 7 wordt eveneens het onderdeel Werkwoordspelling afgenomen.

Daarnaast geeft een goede observatie van werkhouding, motivatie, taakuitoefening en concentratie veel aanvullende informatie over het functioneren van de leerling.

Aanpak

Naast het feit dat vroegtijdig signaleren van lees- en spellingproblematiek van belang is, is het noodzakelijk om een adequate aanpak te hanteren voor een goede begeleiding van de leerling.

Het blijft daarbij noodzakelijk om zo lang mogelijk de doelen voor de jaargroep van de betreffende leerling te blijven nastreven. Dit wordt ook wel convergente differentiatie genoemd. Hierbij worden voor alle leerlingen dezelfde doelen gehanteerd en extra tijd vrijgemaakt voor de leerlingen die dat nodig hebben (uitbreiding instructie- en oefentijd, zorgniveau 2, specifieke interventie, zorgniveau 3). Soms is divergente differentiatie nodig. Hierbij besteedt elke leerling evenveel tijd aan lezen, maar wordt de leerlijn van een leerling aangepast naar een eigen leerlijn. Als gevolg hiervan lopen de prestaties van de leerlingen in de groep verder uiteen. Het lezen in homogene niveaugroepen is een vorm van divergente differentiatie. Dit dient waar mogelijk te worden afgewisseld met het koppelen van een sterke lezer aan een zwakke lezer. Voor een leerling met ernstige lees-en/of spellingproblematiek zal de achterstand ten opzichte van de groepslessen op een bepaald moment dusdanig zijn dat wel voor een eigen leerlijn gekozen moet worden om grotere frustratie te voorkomen. Voor elke leerling dient apart te worden bekeken wanneer het mogelijk is met de groepslessen mee te doen en wanneer het noodzakelijk is om een eigen programma te volgen.

Groep 1-2

Het kennen van zo veel mogelijk letters aan het einde van groep 2 is een doel voor alle leerlingen. Als een kind niet uit zichzelf experimenteert met letters, is het van belang dit spelenderwijs te stimuleren (stempels, grote drukletters uit tijdschriften, magnetische letters, letters kleien, etc.). Letters dienen altijd aangeleerd te worden in de combinatie klank en schriftteken. Tijdens de kleuterperiode is het belangrijk om veel en met plezier met taal om te gaan.

Om het kind te helpen bij de fase van het voorbereidend lezen, kunnen ouders en leerkrachten zichzelf de volgende vragen te stellen:

- hoe gaat het met de uitspraak van woorden?
- begrijpt het kind een verhaaltje als ik dat voorlees?
- begrijpt het kind het plaatje bij een verhaal?
- kan het kind versjes onthouden?
- hoe gaat het met rijmen?
- kent het kind de eerste letter van zijn naam?
- hoe zit het met letters van de namen van klasgenoten, familieleden en andere eerste letters van bekende woordjes?

Een goede samenwerking tussen ouders en school kan ervoor zorgen dat problemen vroegtijdig worden gesignaleerd en hulp tijdig kan worden opgestart. Ouders dienen aan te geven wanneer dyslexie in de familie voorkomt, zodat school alle signalen van de leerling in beeld heeft en adequaat kan begeleiden.

Groep 3

In groep 3 ontwikkelt het lezen en spellen van woorden zich in een rap tempo. De eerste fase van begeleiding in groep 3 bestaat uit: het opbouwen van letterkennis, het omzetten van woorden in zuivere klankcodes (kat opsplitsen in k-a-t) en het ontwikkelen van het fonemisch bewustzijn (het bewustzijn dat gesproken woorden uit verschillende klanken bestaan). De tweede fase van begeleiding is gericht op de volledigheid van letterkennis en de decodeersnelheid (snelheid waarmee schriftletters in klanken worden omgezet). De derde fase van begeleiding heeft als doel dit proces te automatiseren en te 'verankeren' in de hersenen.

Als de taalontwikkeling van een leerling in groep 3 achterblijft, wordt extra begeleiding en oefening geboden. Dit dient goed te worden beschreven in het groepsplan.

In de begeleiding van deze kinderen is het raadzaam de strategie (spellend lezen, radend lezen of een combinatie ervan) te ontdekken en hierop de hulp af te stemmen.

- Bij spellende lezers wordt onderscheid gemaakt tussen:
 1. leerlingen die lang blijven spellen en veel fouten maken.
Bij de groep leerlingen die lang spellend leest maar ook nog veel fouten maakt, ligt de nadruk op het aanleren van letters. Eventueel kunnen deze kinderen een persoonlijk lettergroeiboek ontwerpen, waarbij de letterkennis van de kinderen in beeld wordt gebracht en als het ware met de leerling meegroeit.
 2. leerlingen die lang blijven spellen, maar nauwelijks fouten maken
Bij leerlingen die lang spellend blijven lezen maar weinig fouten maken, ligt de nadruk op snelheid. Dit kan bijvoorbeeld geoefend worden met losse flitskaartjes of een computergestuurd flitsprogramma.
Bij losse flitskaartjes worden moeilijke woorden op een kaartje geschreven en geprobeerd om deze na veel oefening steeds sneller te lezen. Voor kinderen die erg gespannen zijn is de flitsmethode minder geschikt. Wellicht kunnen zij beter met wissel- of structuurrijtjes werken, waarbij woorden die dezelfde clusters bevatten onder elkaar zijn gezet.
- Bij radende lezers ligt de nadruk op het langzamer, maar nauwkeuriger leren lezen. Dit kan bevorderd worden door met de vinger te laten bijwijzen, moeilijke letters of lettercombinaties in de tekst te laten accentueren of de tekst auditief aan te bieden en het boekje tegelijk te laten lezen. De radende lezers zullen het tempo pas mogen opvoeren als alle letters bekend zijn. Ze moeten het tempo stap-voor-stap leren opvoeren, om niet weer in de fout van de radende lezer te trappen.

Afhankelijk van de resultaten in groep 3 maakt de leerkracht een keuze in de te volgen aanpak of de te kiezen interventie. De volgende punten dienen te worden beschouwd:

1. als de leerling wel vorderingen maakt maar deze trager verlopen dan normaal, zal de leerkracht de leerling nauwlettend in de gaten houden
2. als de leerling een steeds grotere achterstand gaat oplopen in vergelijking met het groepsniveau, zal de leerkracht op een geplande manier zelf extra hulp geven
3. als de leerling ook dan maar matig vooruit gaat, komt de internbegeleider of de leesspecialist in beeld
4. wanneer de leerling ook daarmee geen of onvoldoende vooruitgang boekt aan het einde van groep 3, is er mogelijk sprake van dyslexie. Er moet dan een verwijzing naar een dyslexiespecialist volgen voor verder onderzoek, diagnosestelling en het opstellen van een behandelplan.

Groep 4 t/m 8

De leesinterventies zijn in groep 4 niet meer in duidelijke stappen in te delen zoals in groep 3. In feite zijn de interventies in groep 4 een verdieping en verbreding van de interventie in groep 3.

Leesmotivatie is een belangrijk doel in groep 4 t/m 8. Dit is namelijk het moment waarop leerlingen met hardnekkige leesproblemen het mogelijk beginnen op te geven en dan steeds verder dreigen achter te gaan lopen.

Aandachtspunten

Het protocol geeft de volgende aandachtspunten voor interventie:

- directe instructie op het gebied van woordenschatuitbreiding
- expliciete instructie in morfologische regels (grammatica)

- leesmateriaal zoveel mogelijk laten aansluiten bij de belevingswereld van het kind
- onderscheid maken tussen leesfouten en uitspraakfouten
- zorgen dat de leerling regelmatig samen leest met een goede lezer, zodat hij goede voorbeelden hoort

Interventies voor leerlingen die spellend of radend lezen, vindt u bij **Aanpak** in groep 3. Indien een leerling extra onderwijszorg nodig heeft dient dit goed te worden beschreven in het groepsplan.

Niet alle kinderen met dyslexie worden in de onderbouw of middenbouw opgespoord. Kinderen kunnen hun lees- en/of spellingproblemen jarenlang verbergen of compenseren met (ruim) voldoende prestaties op andere leergebieden.

Leesproblemen van leerlingen in de bovenbouw kunnen verschillende oorzaken hebben:

- leerlingen die het technisch lezen redelijk vlot hebben geleerd, maar die moeite hebben met begrijpend lezen
- leerlingen bij wie in de voorgaande jaren de diagnose dyslexie al is gesteld. Zij blijven moeite houden met het technisch lezen en dreigen steeds verder achter te gaan lopen, omdat de motivatie om te lezen gevaar loopt.
- leerlingen die hun leesproblemen tot dan toe hebben kunnen verbergen, maar in de problemen komen met de langere en meer ingewikkelde teksten in de bovenbouw. Het is mogelijk dat deze leerlingen dyslexie hebben en zich het lezen van woorden op een hen niet passende manier hebben aangeleerd. Wanneer de zinnen dan ingewikkelder worden, legt het een te groot beslag op het geheugen en lukt het niet meer om hele zinnen te overzien

Leerlingen met dyslexie

Leerlingen met dyslexie dreigen in de bovenbouw steeds verder achter te lopen, omdat het lezen bij hen traag verloopt en relatief veel energie vraagt. Hierdoor ze zijn steeds minder gemotiveerd om zelfstandig te lezen en oefenen ze steeds minder om een vlotte lezer te worden.

Dyslexie is daarmee niet alleen een belemmering om te leren lezen, maar ook om een vlotte lezer te worden. Om toch ook zoveel mogelijk zelfstandig met leesmateriaal te kunnen omgaan, hebben deze leerlingen veel hulp nodig.

Dyslexie maakt een kind onzeker. Leerlingen die voldoende intelligent zijn en het technisch lezen maar niet onder de knie kunnen krijgen, terwijl het bij de klasgenootjes probleemloos lijkt te verlopen, gaan twijfelen aan hun gevoel van eigenwaarde. Naarmate een kind ouder wordt en meer stress heeft ervaren bij het lezen, wordt de frustratie alleen maar groter. Om bewustwording te creëren bij alle leerlingen is het houden van een spreekbeurt over dit onderwerp raadzaam.

Faalangst is bij kinderen met dyslexie een regelmatig voorkomend verschijnsel. Wanneer dyslexie eenmaal is vastgesteld, kan het vaak een grote opluchting voor een kind zijn. Het weet dan wat er aan de hand is. Het kind krijgt meestal gerichte hulp en heeft dan niet meer het gevoel alleen met iets te tobben, iets waar hij zich voor moet schamen: het kind weet dat hij niet dom is.

Onderzoek en behandeling

Vergoede zorg

De zorg voor kinderen met ernstig enkelvoudige dyslexie (EED)– vergoede dyslexiezorg – valt sinds 1 januari 2015 onder de Jeugdwet. Daarmee hebben de gemeenten de verantwoordelijkheid gekregen om deze zorg te organiseren en te financieren.

Ernstige enkelvoudige dyslexie (EED) betekent dat het kind naast de dyslexie geen ggz-stoornis, beperking of andere taal- of leerstoornissen heeft die belemmerend is voor dyslexieonderzoek en/of -behandeling. Voor kinderen bij wie sprake is van problemen naast de dyslexieklachten (bijvoorbeeld dyslexie in combinatie met ADHD of een spraak/taalstoornis), is een intensiever behandel-/begeleidingstraject nodig. In deze gevallen wordt eerst de bijkomende stoornis of beperking behandeld, voordat een kind in aanmerking komt voor een behandeling ernstige enkelvoudige dyslexie.

Om EED goed te behandelen is een goede samenhang tussen de ondersteuning op school en de zorg van de Jeugd GGZ van belang. De gemeenten van regio de Eem hebben daarom over de organisatie van de zorg en de inkoop van Dyslexiezorg afstemming gezocht met de samenwerkingsverbanden.

Over de vergoede dyslexiezorg zijn voor 2015 de volgende afspraken gemaakt:

- Dyslexieaanbieders conformeren zich aan de geldende kwaliteitsstandaarden (van het protocol Dyslexie Diagnostiek en Behandeling 2.0; Blomert 1 mei 2013)
- De scholen treden op als poortwachter. Een leerkracht of intern begeleider biedt, als er een vermoeden van dyslexie bestaat, eerst intensief begeleiding conform het dyslexieprotocol. Indien het kind daarna nog onvoldoende scoort op genormeerde toetsen en er mogelijk sprake is van een (ernstige) achterstand die door het onderwijs niet kan worden opgelost en dat dyslexie daarvan de oorzaak kan zijn, dan verwijst de school het kind voor onderzoek.
- Ouders /verzorgers melden het kind aan bij een gekwalificeerde dyslexiezorgverlener die is aangesloten bij het NRD/ KD en waarmee door de gemeente een zorgcontract is afgesloten. (zie bijlage 2: lijst zorgaanbieders EED).
- Als uit onderzoek blijkt dat het kind ernstige dyslexie heeft, wordt de behandeling vergoed.

Voorwaarden zijn:

- Het kind zit op de basisschool. Dyslexiezorg wordt alleen verleend op verwijzing van de school.
- Het betreft ernstige enkelvoudige dyslexie.
- De behandeling van het kind vindt, in overleg met de school, bij voorkeur zoveel mogelijk op en in samenhang met de school van het kind plaats.

De procedure voor 2015:

1. Signalering / begeleiding door de school.
2. Verwijzing door school voor diagnostisch onderzoek in een brief of mail aan ouders / verzorgers met cc naar het samenwerkingsverband waartoe uw school behoort en de gemeente waarin de leerling woonachtig is.
3. Ouders / verzorgers melden hun kind aan bij een door de gemeente gecontracteerde zorgaanbieder. (zie bijlage 2: lijst zorgaanbieders EED).
4. Bij vaststelling diagnose EED start de behandeling.
5. Zorgaanbieder factureert bij het regionaal inkoop en subsidiebureau Amersfoort, factuur@amersfoort.nl met vermelding kostenplaats 63175 of via Vecozo.

Sturen binnen de budgettaire financiële kaders:

6. Samenwerkingsverband monitort het aantal verwijzingen voor onderzoeken en aantal verwijzingen voor behandeling per school. Deze gegevens worden 1x per kwartaal verzameld door het samenwerkingsverband.
7. Gemeente monitort gegevens van de aanbieders en haalt dit 1x per kwartaal op.
8. Samenwerkingsverband en Gemeenten hebben in 2015 periodiek overleg (1 x per 3 maanden) m.b.t. de monitorgegevens.

In 2015 zal het toekomstig beleid ontwikkeld worden, waarbij de monitor gegevens en evaluaties met het werkveld van groot belang zullen zijn.

Niet vergoede zorg

Slechts een deel van de kinderen met dyslexie komt in aanmerking voor een vergoed traject waarbij het onderzoek en/of de behandeling van dyslexie financieel wordt vergoed. Een diagnose dyslexie geeft bovendien niet automatisch recht op vergoede dyslexiebehandeling.

Als een leerling niet in aanmerking komt voor vergoede zorg is het goed denkbaar dat het ondanks de hulp van school toch niet lukt de achterstanden in te lopen. Dat was immers ook de reden waarom de leerling in eerste instantie werd aangemeld voor diagnostisch onderzoek. Wanneer school aangeeft niet verder te komen, kan het verstandig zijn de leerling te laten behandelen bij een gespecialiseerde dyslexiepraktijk binnen de zorg. De kosten zijn dan voor rekening van de ouders.

Als er sprake is van meervoudige problematiek, dan zal de leerling door de dyslexiepraktijk verwezen worden naar een zorginstelling waar meervoudige problematiek behandeld wordt.

Begeleiding

Door middel van intensivering van de lees- en spellingbegeleiding wordt gestreefd naar het maximaal haalbare lees- en spellingniveau. Dit dient altijd te worden afgestemd op de instructiebehoefte van de leerling. De fase in het leesproces speelt uiteraard ook een belangrijke rol. In eerste instantie zal de nadruk liggen op het goed leren lezen van woorden (van klankzuiver naar niet-klankzuiver) waarna er aandacht voor vloeiend en vlot lezen is. Het is van belang het leesplezier en de leesmotivatie goed in de gaten te houden.

Het geven van feedback hoort bij een goede begeleiding. De wijze waarop de feedback wordt gegeven hangt af van de gegeven opdracht en de manier waarop het kind doorgaans op feedback reageert. Over het algemeen zijn de volgende richtlijnen te hanteren:

Lezen

- *Het hele woord correct voorzeggen.*
Wanneer een leerling een woord fout leest is het effectief het hele woord correct te herhalen. Dit is met name belangrijk als het een doel is om vloeiend en vlot te lezen (tekst lezen).
- *Feedback op klankstructuur.*
Bijvoorbeeld: Verdeel het woord eens in stukjes. Wat is de eerste letter van het woord? Hierdoor wordt het kind uitgedaagd de fonologische vaardigheden verder te ontwikkelen en de letter-klankkoppeling te oefenen.
- *Actieve bijdrage van de leerling.*
Een leerling kan worden gevraagd een gecorrigeerd woord nogmaals te lezen en verder te gaan met de tekst.
- *Directe feedback.*
Het kort onderbreken van een leerling bij het voorlezen van een tekst heeft geen effect op het leesbegrip. Het is belangrijk om de feedback direct te geven in plaats van te wachten tot het kind klaar is met lezen. Bij oudere leerlingen kan eveneens gekozen worden voor de wacht-hint-prijs methode. Hierbij reageert de leerkracht niet direct na het maken van een leesfout van de leerling, maar wacht even (tot het einde van de zin, bijvoorbeeld). Daardoor heeft de leerling de kans om de eigen fout te herstellen. De leerling wordt op deze manier gestimuleerd tot zelfreflectie. Het kan algemeen ("Lees die zin nog eens") of specifiek ("Lees dat woord nog eens").

Spelling

- *De leerling zelf het werk laten nakijken.*
- *Directe feedback.*
Het verbeteren van fouten is het meest effectief direct (onmiddellijke feedback) en niet na uren of dagen (uitgestelde feedback). Het geven van uitleg, koppelen aan de spellingregels en toepassen is hierbij onmisbaar. Eén van de mogelijkheden is de fout niet alleen op papier te verbeteren, maar de fout eerst uit het hoofd te halen en vervolgens te vervangen door het goede woordbeeld. Dit is van toepassing bij zowel spelling als bij het schrijven van verhalen.
- *Informationele feedback.*
Het geven van informatie over de fout is voor leerlingen veel effectiever dan de reactie dat er een fout is gemaakt. Een leerling kan er baat bij hebben door aan te leren dat we een woord maar op één manier kunnen schrijven. Teveel info kan een meer visueel ingestelde leerling alleen maar meer verwarren.

In de begeleiding is het gebruik van materiaal onontbeerlijk. Het hieronder genoemde overzicht geeft weer welke methoden op zorgniveau 2 en 3 kunnen worden gehanteerd. Het overzicht in bijlage 4 geeft weer welke materialen op De Malelande aanwezig zijn voor remediërende doeleinden.

Voorbeelden van remediërende methoden op zorgniveau 3

Connect (Klanken en Letters)
Connect (Woordherkenning)
Connect (Vloeiend Lezen)
Drie Sterren Lezen
ELLO
Estafette (Nieuw) aanpak 1
Leesbalans
Leesbegeleiding WSNS/Leeskliniek
Lezen Gaat Voor
Lezen Gaat Door
RADslag
RALFI
Speciale leesbegeleiding Luc de Koning
Taal in Blokjes
Toch nog leren lezen
Veilig & Vlot steraanpak
Veilig Stap voor Stap

Voorbeelden van remediërende methoden op zorgniveau 2

Alle kinderen leren lezen (AKL)
Ambrasoft
BLOON
Bouw!
Flits 3
Interflits
Leesladder
Leesweg Plus
Lekker lezen (zorgniveau 1 en 2, zie methode over hoe in te zetten voor zorgniveau 2)
PI-spello (zorgniveau 1 en 2, zie methode over hoe in te zetten voor zorgniveau 2)
Pravoo Voorspel
Spelling in de lift Plus
Woordenhaai (zorgniveau 1 en 2, zie methode over hoe in te zetten voor zorgniveau 2)
Woordkasteel (zorgniveau 1 en 2, zie methode over hoe in te zetten voor zorgniveau 2)
Zelfstandig Spellen
Zo leer je kinderen lezen en spellen (ZLKS) (zorgniveau 1 en 2, zie methode over hoe in te zetten voor zorgniveau 2)
Zuidvallei (lezen, spellen en DIGI-spelling)

Compensatie en dispensatie

Op de Malelande hebben de leerlingen die een diagnose dyslexie hebben of gevolgd worden door het protocol, omdat zij (nog) geen diagnose hebben, recht op compenserende en dispenserende maatregelen.

Compenseren

Onder compenseren wordt het verlichten van de opdracht verstaan; hierbij wordt de opdracht wel uitgevoerd. Bij leesproblemen wordt gedacht aan het gebruik van leessoftware (Sprint usb stick, Daisy speler e.d.). Dit kan de leessnelheid positief beïnvloeden en het lezen wordt langer volgehouden. Het leidt echter niet altijd tot een beter tekstbegrip. Bij spellingproblemen kan worden gedacht aan een tekstverwerkingsprogramma met spellingcontrole (Sprint usb sticks, Daisyspeler e.d.). Het kan leiden tot een positief effect op de lengte, organisatie en kwaliteit van de tekst. Ook wordt een betere spellingprestatie bereikt door de spellingcontrole.

Een leerling, zoals hierboven beschreven, mag gebruik maken van de volgende compenserende maatregelen:

- Extra tijd bij schriftelijke toetsen (methode gebonden toetsen en Cito toetsen).
- Extra tijd bij schriftelijke opdrachten.
- Mondelinge afname van topografie toetsen.
- Voorlezen door de leerkracht van topografie toetsen.
- Mondelinge afname (of toelichting van een gemaakte toets) van toetsen Engels (wanneer de leerling mogelijk na groep 7 uitstroomt), bij voorkeur na een schriftelijke afname. Te allen tijde dient in gedachten te worden gehouden dat een bepaald startniveau van de leerlingen op het voortgezet onderwijs wordt verwacht, zowel op mondeling als schriftelijk gebied.
- Voorlezen van de leerkracht van toetsen Engels.
- Tempotoetsen en tafeltoetsen zonder tijdsdruk maken (om te vergelijken met dezelfde toets mét tijdsdruk).
- Gebruik maken van een vergrote en/of gekopieerde versie van een Cito toets.
- Cito LOVS toetsen digitaal maken.
- Cito Spelling wordt als dictee afgenomen.
- De tekst van Cito Begrijpend lezen wordt vooraf aan de afname door de leerling op school gelezen.
- Cito Entreetoets en Cito Eindtoets met behulp van een cd-rom maken (auditieve afname).
- Indien een resultaat van een schriftelijke Cito toets tegenvalt mag deze na een korte periode digitaal worden afgenomen ter vergelijking.
- Mondelinge toelichting van schriftelijk werk.
- Gebruik maken van een laptop/computer.
- Gebruik maken van een Sprint usb stick.

- Gebruik maken van een regelschrift en schema's op het gebied van spelling, grammatica en automatisering van rekenen.
- Gebruik maken van kladpapier bij het maken van toetsen.
- Grote teksten op het bord ter ondersteuning op een blad.
- Ouders mogen op school de gemaakte fouten van de leerling inzien.
- Pre-teaching op het gebied van lezen/spelling/zaakvakken/begrijpend lezen.

Dispenseren

Onder dispenseren wordt het niet meer of gedeeltelijk uitvoeren van een taak verstaan. Bij leesopdrachten hoeft de leerling dan minder tekst te lezen of leest een tekst van een lager niveau. Bij spelling schrijft de leerling dan een minder aantal pagina's of het aantal oefeningen wordt beperkt.

Een leerling, zoals hierboven beschreven, mag gebruik maken van de volgende dispenserende maatregelen:

- Geen (onvoorbereide) hardop leesbeurten.
- Vermindering van het aantal taken of kleinere taken.
- Spellingfouten worden alleen gerekend als specifiek de spelling getoetst wordt.

Bovenstaande punten zijn weergegeven op de Hulpkaart lezen/spelling (bijlage 5).

Gebruik van de kaart:

Aan het begin van ieder nieuw schooljaar wordt de hulpkaart besproken. Bij dit gesprek zijn de ouders, de leerling en de leerkracht aanwezig. De leerling mag, zonder maximum, kiezen van welke compenserende en dispenserende mogelijkheden die op de kaart zijn genoemd, hij/zij gedurende het schooljaar gebruik wil maken. Deze worden aangekruist. De kaart wordt vervolgens gelamineerd. Dit exemplaar is voor gebruik van de leerling en houdt hij/zij op school bij zich. De ouders krijgen een kopie mee naar huis en een ingescande versie wordt in de leerlingenkaart in ParnasSys geplaatst. In de loop van het jaar mogen er aanpassingen worden gemaakt, maar uitsluitend in overleg tussen ouders, leerling en leerkracht. De hierboven genoemde procedure wordt dan opnieuw gevolgd.

Te allen tijde dienen ouders en leerkrachten zich bewust te zijn van de gevolgen van het aanbieden van compenserende en dispenserende hulp met het oog op de overgang naar het voortgezet onderwijs (vo). Het is goed mogelijk dat deze hulp binnen het vo op een andere manier wordt aangeboden dan binnen het basisonderwijs en specifiek op De Malelande. Bovendien dient men zich te realiseren dat bij bepaalde vakken binnen het vo een bepaald startniveau van de leerlingen wordt verwacht. Om die reden is het soms raadzaam (bijvoorbeeld bij het vak Engels) een leerling toch een toets schriftelijk te laten maken en later mondeling te laten toelichten of herkansen om uiteindelijk de leerling een zo goed mogelijke start op het vo te laten maken. Het is raadzaam dit onderwerp van gesprek te laten zijn, zodat een weloverwogen keuze kan worden gemaakt.

Bijlage 1. Sleutelvaardigheden

Fonologisch en fonemisch bewustzijn

Bij toetsen die het fonologische bewustzijn meten wordt de leerling bijvoorbeeld gevraagd aan te geven welke woorden rijmen of een woord in lettergrepen te verdelen. Bij toetsen die het fonemisch bewustzijn meten wordt de leerling gevraagd om klanken van een woord te isoleren, te manipuleren of samen te voegen. Denk aan:

- het opdelen van een gesproken woord in afzonderlijke klanken, bijvoorbeeld 'muis' wordt /m/ - /ui/ - /s/ (auditieve analyse, 'hakken');
- het samenvoegen van losse klanken tot een woord, bijvoorbeeld /b/ - /u/ - /s/ wordt 'bus' (auditieve synthese, 'plakken');
- het weglaten of toevoegen van een bepaalde klank in een woord, bijvoorbeeld 'brok' wordt 'rok' als je de /b/ weglaat en 'raam' wordt 'kraam' als je de /k/ toevoegt.

Letterkennis

Bij toetsen die de letterkennis in kaart brengen wordt onderscheid gemaakt in receptieve of passieve letterkennis (letters herkennen, denk aan de 'b' aanwijzen op een blad nadat de leerkracht de klank /b/ heeft uitgesproken) en productieve of actieve letterkennis (letters benoemen en letters schrijven/letterdictie). Uit onderzoek weten we dat een kleuter in mei van groep 1 gemiddeld vijf letters kan benoemen, in november groep 2 gemiddeld acht en in mei groep 2 gemiddeld dertien (Aarnoutse, 2004; zie ook Gijssel, Bosman, & Verhoeven, 2006). Belangrijk om hier te benadrukken is dat het bij lettertoetsen die afgenomen worden bij kleuters niet zozeer gaat om welke letters een kleuter wel en niet kent. Het gaat juist om de vraag of hij gemakkelijker of moeilijk letters oppikt uit zijn omgeving. Vanaf groep 3 is het belangrijk om steeds te bepalen of de leerlingen de aangeboden letters ook kunnen benoemen én schrijven. Daarnaast kijkt de leerkracht ook naar het tempo waarin letters benoemd en geschreven worden. Het gaat immers uiteindelijk om het automatiseren van de letters, wat nodig is om het lees- en spellingproces vloeiend en vlot te laten verlopen. Het bekijken van de discrepantie tussen passieve en actieve letterkennis en de snelheid waarmee letters worden benoemd en geschreven, levert belangrijke informatie op voor de begeleiding. Leerlingen in de fase van het voortgezet technisch lezen zouden alle letters accuraat en voldoende snel moeten kunnen benoemen en schrijven.

Technisch lezen

Technische leesvaardigheid kan op veel verschillende manieren worden getoetst: de leerling wordt gevraagd losse woorden of teksten te ontsleutelen, woorden moeten met of zonder context worden gelezen en woorden worden hardop of stil gedecodeerd. Bij hardop-leestaken wordt de leerling gevraagd om losse woorden of teksten zo goed mogelijk en zo snel mogelijk hardop te lezen. Bij stilleestaken wordt de leerling gevraagd om te kiezen welk woord uit een aantal antwoordmogelijkheden bij een plaatje en/of zin past. Of de leerling wordt gevraagd om een beslissing over een woord te nemen: bestaat dit woord of niet?

Spelling

Bij een spellingtoets wordt de leerling gevraagd het gedicteerde woord op te schrijven (actieve kennis) of de juiste spellingwijze van een woord te kiezen uit twee of meer alternatieven (passieve kennis).

Begrijpend lezen en begrijpend luisteren

Bij lezen gaat het uiteindelijk om het begrijpen van wat je leest. Leesbegrip is daarom vanaf het moment dat een leerling zijn eerste boek leest een belangrijke factor. Leesbegrip is echter bij beginnende lezers in zeer belangrijke mate afhankelijk van de technische leesvaardigheid (Verhoeven & van Leeuwe, 2008). Met een toets die gericht is op begrijpend lezen wordt nagegaan of de leerling voldoende in staat is de betekenis en de inhoud van een tekst te volgen, als hij deze zelf moet lezen.

Als een zwakke lezer uitvalt op begrijpend lezen, is het echter vaak moeilijk te achterhalen wat de precieze oorzaak van het probleem is. De problemen bij begrijpend lezen kunnen een gevolg zijn van

zwakke decodeervaardigheden, maar kunnen (daarnaast) ook worden beïnvloed door een zwak taalbegrip, weinig kennis van de wereld of een beperkte woordenschat. Luisterbegrip kan hier meer duidelijkheid over geven: als een leerling op luistervaardigheid wel een hoge score haalt, is dit een indicatie dat de problemen te wijten zijn aan een beperkte (technische) leesvaardigheid. Ook indien de technische leesvaardigheid van een leerling dusdanig zwak is dat deze gevolgen heeft voor het begrip kan de toets begrijpend luisteren worden afgenomen. Er is een sterke relatie tussen begrijpend lezen en begrijpend luisteren. Naast lezen is luisteren een belangrijke manier om kennis te vergaren en je woordenschat uit te breiden. Bovendien is een goede luistervaardigheid essentieel om mondelinge instructies van de leerkracht te kunnen volgen. Daarom wordt begrijpend luisteren vaak ook in de kleutergroepen in kaart gebracht.

Woordenschat

Bij een woordenschattoets wordt onderscheid gemaakt in receptieve ofwel passieve woordenschat en productieve ofwel actieve woordenschat. Bij een passieve woordenschattaak wordt doorgaans gevraagd om bij een aangeboden woord het juiste plaatje aan te wijzen, waarbij de leerling de keuze heeft uit drie of vier plaatjes. Bij een actieve woordenschattaak wordt gevraagd om plaatjes te benoemen of een beschrijving te geven van een woord.

Bijlage 2. Lijst zorgaanbieders

Aanbieder dyslexie begeleiding	Contactgegevens
Aadyslexie Peter Ploum	De heer P.J. Ploum peterploum@aadyslexie.nl 06-12262517
Addia	Mevrouw L.J. van Dijk-Irion info@addia-psychologenpraktijk.nl 06-34147421
Gooise Psychologen Praktijk – Joep van Vugt - Tien voor Tien	De heer J. van Vugt joep@tienvoortien.nl 073-6149907
Gooise Psychologen Praktijk - voor Kind en Jeugd	De heer P.C. Scheele christiaan@gooisepsychologen.nl 035-5231111
Logopedie en psychologiepraktijk Hamminga Samenwerkingsverband dyslexie	Mw.A.Hamminga info@lopsy-praktijk.nl 020-3456314
OPPU-DNU	Mevrouw M.W. van der Kooij m.vanderkooij@oppu.org 030-2730149
Orthoadvies Johan Woudenberg	De heer D.J. Woudenberg Orthoadvies@orthoadvies033.nl 033-4634425
Praktijk Meering	Mevrouw I. Meering-Suykerbuyk i.meering@xs4all.nl 0342-423874
Psychologenpraktijk De Ziel	De heer H.B. de Vries Devrieserik1@gmail.com 06-51712034
Taalspurt	Mevrouw R.A. Pleiter Taalspurt@gmail.com 06-23856606
Driestar Educatief	Mevrouw M. Ruitenbergh m.ruitenbergh@driestar-educatief.nl 06-26704969
E-Vizier	Mevrouw B.M. Toering b.toering@evizier.nl 0346-219777
I-WAL	De heer B. de Bruijn verkoopjeugd@iwal.nl 020-4369470
BSV schooladvies	De heer H. Passenier h.passenier@bvs-schooladvies.nl 06-52003975
VIAA	De heer J.C. Huizenga jhuizenga@gh.nl 038-4255542
RID	Mevrouw M.E.Beunes m.beunes@rid.nl 026-4423294
Opdidakt	De heer R.Borjans r.borjans@opdidakt.nl 073-6405000
Comenius	Mevrouw J. van der Wijngaard j.vanderwijngaard@comen.nl 030-2204375

Bijlage 3. Voorbeeld van formulier dyslexieprotocol.

Naam:				
Afname toets	Afnamedatum	Streefdoel	Score	Opmerkingen
<i>Hoofdmeting 1 (jan.):</i>				
AVI M4A		Min. beheersing		
DMT kaart 1C, 2C en 3C		Min. III		
Cito Spelling M4		Min. III		
Cito Begrijpend luisteren M4		Min. III		
Cito Begrijpend lezen M4		Min. III		
<i>Hoofdmeting 2 (jun.):</i>				
AVI E4A		Min. beheersing		
DMT kaart 1A en 2A		Min. III		
Cito Spelling E4		Min. III		
Begrijpend luisteren E4		Min. III		

Bijlage 4. Materialen op De Malelande

Wordt later aangevuld

Hulpkaart lezen/spelling

Naam:.....

Groep:.....

- Ik heb dyslexie en ben in het bezit van een dyslexieverklaring.
- Ik heb (nog) geen dyslexie en word gevolgd door het dyslexie protocol.

Op basis van adviezen van een deskundige naar aanleiding van een dyslexieonderzoek of op basis van het vermoeden van een dyslexie diagnose in de nabije toekomst mag ik gebruik maken van de volgende compenserende en dispenserende mogelijkheden binnen De Malelande (graag aankruisen wat van toepassing/gewenst is in een overleg tussen leerkracht, ouders en leerling):

- Ik mag extra tijd hebben bij schriftelijke toetsen (methode toetsen en Cito toetsen).
- Ik mag extra tijd hebben bij schriftelijke opdrachten.
- De topografie toetsen mogen mondeling afgenomen worden bij mij.
- De topografie toetsen mag de juf of meester aan mij voorlezen.
- De toetsen Engels mogen mondeling worden afgenomen (wanneer de leerling mogelijk na groep 7 uitstroomt).
- Als ik een toets Engels niet heb gemaakt zoals ik had verwacht, mag ik die mondeling herkansen. Ik weet dat er op het voortgezet onderwijs bij het vak Engels wordt verwacht dat ik al wel een beetje Engels kan verstaan, lezen en schrijven.
- De toetsen Engels mogen aan mij worden voorgelezen door de juf of meester.
- Ik mag tempotoetsen en tafeltoetsen rekenen ook zonder tijdsdruk maken (om te vergelijken met dezelfde toets mét tijdsdruk).
- Ik mag gebruik maken van een vergrote en/of gekopieerde versie van een Cito toets.
- Ik mag Cito LOVS toetsen digitaal maken voor het vak (omcirkelen):
 - Begrijpend lezen
 - (werkwoord) Spelling
 - Rekenen-Wiskunde
 - Woordenschat
- De Cito Spelling toets mag als dictee worden afgenomen bij mij.
- Ik mag de tekst van Cito Begrijpend lezen vooraf aan de afname op school alvast lezen.
- Ik mag de Cito Entreetoets en Cito Eindtoets met behulp van een cd-rom maken.
- Als het resultaat van een schriftelijke Cito toets tegenvalt mag ik deze na een korte periode nog een keertje maken, maar dan digitaal of voorgelezen (ter vergelijking).
- Ik mag mijn schriftelijke werk mondeling toelichten.

- Ik mag gebruik maken van een laptop/computer
- Ik mag gebruik maken van een Sprint usb stick.
- Ik mag gebruik maken van een regelschrift en schema's op het gebied van (omcirkelen) spelling, grammatica en automatisering van rekenen.
- Ik mag gebruik maken van kladpapier bij het maken van toetsen.
- Grote teksten op het bord mag ik ter ondersteuning op een blad.
- Mijn ouders mogen op school door mij gemaakte toetsen inzien.
- Ik mag thuis van tevoren de lessen lezen van lezen/spelling/aardrijkskunde/ geschiedenis/begrijpend lezen (pre-teaching).
- Ik krijg geen (onvoorbereide) hardop leesbeurten.
- Ik krijg vermindering van het aantal taken of kleinere taken bij de vakken _____ en _____
- De spellingfouten die ik maak worden alleen gerekend als specifiek de spelling getoetst wordt.

Datum:.....

Ouders:

Leerkracht:

Leerling: